

Aan mijn student van 2069

Waarde vriend,

5

Wie had dat ooit kunnen bedenken, dat ons rondtolende bestaan zo plotseling in het luchtledige zou belanden. Zo'n drie maanden geleden dacht ik dat we klaar waren met deze periode, dat jij en ik elkaar de hand konden drukken en dat we elk ons weegs konden gaan, ik naar mijn eigen tijd, jij een halve eeuw verder. Op mijn slapeloze momenten be kroop me, eerlijk gezegd, soms wel het zorgelijke gevoel dat dit hele boek eigenlijk alleen maar een voorspel beschreef – al had ik geen idee waarvan dit dan het voorspel was. Inmiddels weten we iets meer. Dit nagekomen verslag heb je dus nog van me tegoed.

Als een donderslag bij heldere hemel waren wij aan de beurt. Wij, de zondoorstoofde generaties van deze decennia, werden in het voorjaar van 2020 uit onze roes wakker geschopt en proefden voorzichtig het vergeten woord 'noodlot' op onze tong. We waren toch onsterfelijk? We hadden toch een afspraak, in dit zelfbewuste deel van de wereld, dat iedereen veilig was, en dat alles kon worden geregeld?

Een vrouw in Sarajevo vertelde me ooit hoe zij in 1992 als jong meisje het begin van de Bosnische Burgeroorlog had beleefd: ‘Ach,’ zei ze, ‘mijn ouders, mijn grootouders, iedere generatie had wel een oorlog mee-gemaakt. Wij dachten simpelweg: oké, nu is het onze beurt.’

6 Zelf moet ik denken aan mijn ouders, toen die in het voorjaar van 1942 het onheil zagen oprukken. Op een stille vrijdagochtend in maart reed opeens een bataljon Japanse wielrijders hun stad Medan binnen en bezette het politiebureau: in één klap was het voorbij met hun comfortabele Indische bestaan en begonnen de vernerdingen, de honger en het prikkeldraad. Niemand wist hoelang het zou duren en of je dit sowieso zou overleven. En ik denk aan mijn grootouders, op die warme zomermiddag eind juli 1914, toen in hun Schiedam alle klokken gingen luiden en de vrouwen met de punt van hun schort hun tranen afveegden en de mannen riepen: ‘Oorlog, joh!’ In één klap was het voorbij met de Europese wereld van zekerheden. Vier jaar later overleefde mijn vader, als jonge student, ternauwernood de Spaanse griep van 1918 en 1919 – over de hele wereld stierven tussen de 20 en 40 miljoen mensen, 400 000 in Engeland, 300 000 in België, 60 000 in Nederland.

En nu bungelen we zelf.

Ik ben tegenwoordig een van de klokkenluiders van mijn dorp. Iedere woensdagavond sta ik een kwartier

lang in het donkere hok onder aan de toren aan het klokkentouw te trekken, naast de lijkbaar en wat andere oude dorpsrommel, ik geef een paar flinke rukken en dan begint het ergens ver boven mijn hoofd te beieren, samen met honderden andere klokken, over het hele land. De gezamenlijke kerken hebben dit bedacht, als moment van 'hoop en troost', maar zelf denk ik eerder aan 'brand' en 'groot alarm'. En dat is het natuurlijk ook. Het is alsof een engel uit het boek Openbaringen plotseling is neergedaald en met zijn adem dood en rampspoed over deze aarde blaast: een nieuw virus is opgestaan, het verspreidt zich ongemerkt en razendsnel en het kan met name voor oudere en kwetsbare mensen dodelijk zijn. Het heeft van de wetenschappers direct een fraaie naam gekregen, SARS-CoV-2, ofwel *severe acute respiratory syndrome coronavirus 2*, ofwel COVID-19, maar ze kennen hem nog niet goed, hij is grillig, vaak onzichtbaar, en dan weer fel en dodelijk. Het is een mysterieuze tegenstander die scherp op leeftijd selecteert: de jeugd heeft er weinig last van, sommige dertigers en veertigers worden doodziek en wie de zestig is gepasseerd kan zomaar opeens de dood in de ogen kijken.

Dokters doen wat ze kunnen, maar staan, vooralsnog, met lege handen: geneesmiddelen zijn er niet, een vaccin moet nog worden ontwikkeld. In Spanje en Italië stapelen de doden zich op in kerken en koelcellen – er is geen ruimte en tijd om ze zo snel te begraven. Van Madrid tot New York zien de ziekenhuizen eruit

als veldhospitalen. Ondertussen vindt overal ook nog eens een groot en eenzaam sterven plaats, vooral in de verzorgings- en verpleeghuizen.

Boccaccio had het er al over toen hij de Florentijnse pestepidemie van 1348 beschreef: iedere burger meed zijn medeburgers, verwanten zochten elkaar ‘zelden of nooit’ meer op, of zagen elkaar ‘slechts vanuit de verte’.

8 Ook nu is afstand houden de nieuwe deugd. Als niet iedereen thuisblijft kan immers, volgens de huidige scenario's, 20 tot 60 procent van de bevolking worden aangetast, daarvan kan 10 tot 15 procent zeer ernstig ziek worden, maar liefst 5 procent van de patiënten zal soms weken aan de beademing moeten – geen enkel land kan opeens zo'n veelvoud aan intensivecarebedden regelen. De komende maanden zullen er, alleen al in Europa, naar schatting vele tienduizenden doden vallen. Zonder lockdown, in allerlei vormen, kunnen er net als bij de Spaanse griep weer miljoenen doden vallen.

Dit is voor onze generaties nieuw en onbekend terrein. Geen regering heeft enig idee, de experts hebben nu de touwtjes in handen, we leven plotseling onder een medisch regime. Iedereen is bang en bezorgd. Mensen die we kennen zullen sterven, misschien wel geliefden, misschien wel wijzelf. We zitten boven op het nieuws, wat we meemaken is onwezenlijk: bijna alle Europese landen zijn op slot gegaan, aanvoerlijnen zijn onderbroken, een vijfde van de wereldbevolking zit thuis in

isolatie, scholen zijn dicht, bijeenkomsten zijn verboden, theaters, cafés en restaurants zijn gesloten, op de straten zie je geen mens. In de Amsterdamse binnenstad loop je door de foto's van een verstilte 19de eeuw, in ons dorp is het afgelopen met de kaartavondjes en de toneelrepetities. We zien reclames op de tv, vrolijke feestjes, mensen die elkaar de hand schudden, en het zijn al beelden uit een andere tijd. Iedere avond worden op het scorebord van het televisienieuws de laatste doden bijgeschreven, een zaterdagkrant, eind maart, telt opeens negen pagina's overlijdensadvertenties, waaronder die van twee bejaarde echtparen die er gezamenlijk zijn uit gestapt.

9

We staan met open mond te kijken naar die abrupte stilstand van onze wereld, beklemd en vooral verbijsterd. Deze crisis betekent een economische en sociale ordeverstoring op een niet eerder vertoonde schaal. De beurzen lijken wel behekst. Alles stortte die eerste weken tegelijk ineen: én de aandelen, én de obligatiemarkt, én het goud, alle koersen raakten in een vrije val. De olieprijs vielen terug naar het laagste niveau sinds de eeuwwisseling – nu zijn ze zelfs negatief: per vat olie krijgen de kopers 40 dollar toe omdat er geen plek meer is om al die onverkochte olie op te slaan.

Sommigen verkondigen het einde van dit verbluffende en ontwrichtende tijdperk van globalisering en neoliberalisme, zo nu en dan valt zelfs al de term 'paradigmawisseling'. Wat daarvan klopt, jij kunt dat in 2069 beter beoordelen dan ik. 'De toekomst is niet te

voorspellen,' schrijft mijn favoriete columnist. 'En van het weinige wat wel valt te voorspellen wil je de helft niet weten.' Zo is het op dit moment met ons gesteld.

10 Misschien vind je, achteraf, dat we overdrijven. Oorlog is erger, en dat geldt ook voor duizend andere gruwelijkheden uit het verleden. Maar ik zie wel een gitzwar-
te horizon, en die komt iedere dag dichterbij. Naast alle angst, pijn, dood en verdriet komt er een economisch noodweer van ongeken-
de omvang op ons afzeilen. De Europese Commissie voorspelt voor dit jaar een krimp van 7,5 procent voor de hele eurozone – ter vergelijking: in 2009, op het diepste punt van de bankencrisis, kromp de Europese economie met 4,5 procent. Voor Italië, Spanje, Kroatië en Griekenland wordt het vermoedelijk een krimp van rond de 9 procent, voor Frankrijk 8 procent, voor Nederland en Duitsland ruim 6 procent. De percentages uit de rekencentra van het IMF komen op hetzelfde neer. Die verschillen zullen de eurozone verder uittrekken. De wereldeconomie zal met 3 procent krimpen – maar dat is het gunstigste scenario. Het wordt een crisis die veel verder en dieper zal reiken dan de bankencrisis van 2008 en die nu al wordt vergeleken met de Grote Depressie van de jaren dertig.

Bankier Steven Seijmonsbergen, die als balansbeheerder van de Fortisbank de bankencrisis van binnen-uit meemaakte, vertelde me dat hem die septemberweken van 2008 regelmatig het zweet in de handen

stond: het hele financiële systeem kon van het ene moment op het andere vastlopen, er kon opeens geen euro meer uit de geldautomaten komen. Hij keek uit het raam naar het leven op straat en dacht: beseffen jullie wel dat dit in één klap tot stilstand kan komen?

Wat toen ternauwernood werd voorkomen, is dit voorjaar alsnog werkelijkheid geworden. Alleen draaien de geldautomaten nu door, maar komen, over de hele wereld, de mensen niet meer uit hun huizen. En dat maakt dat deze crisis van 2020, anders dan in 1929 en 2008, de economie, vooral de kleine en middelgrote bedrijven, in het hart raakt, onmiddellijk en direct.

11

Het is een catastrofe die, zoals altijd, vooral de allerarmsten zwaar zal treffen: de sloppenbewoners in Azië en Zuid-Amerika die toch al nauwelijks beschikken over medische voorzieningen, de dagloners in Afrika – de helft van de werkende bevolking – die hun kansen op werk en eten zien verdampen, de miljoenen vluchtelingen en ontheemden, maar ook de talloze ‘benedenmodale’ huishoudens in Europa en de Verenigde Staten. Voor ontwikkelingslanden kan de coronacrisis uitlopen op de grootste ramp van deze decennia. De grote verbeteringen in de mondiale levensstandaard van de afgelopen dertig jaar zullen, deels, weer worden tenietgedaan. De VN waarschuwt voor ‘hongersnoden van Bijbelse proporties’ die zeker 265 miljoen mensen zullen raken, met alle volksverhuizingen en massasterfte die dat met zich mee zal brengen. Meer dan een derde

van alle Afrikaanse banen en huishoudinkomens loopt gevaar. Het continent kent welgeteld twee laboratoria die testen kunnen verwerken. Sommige landen tellen meer ministers dan ic-bedden.

12 Uniek is de abruptheid van deze crisis: van het ene moment op het andere staan – ook goedlopende – bedrijven aan de rand van de afgrond. Alle Europese landen zoeken nu naar een eigen balans tussen vrijheid en verantwoordelijkheid, en je ziet ze, wat dit betreft, terugvallen op hun oude tradities. Zweden, een individualistische vertrouwenssamenleving, legt de verantwoordelijkheid grotendeels bij de burgers zelf. Cafés, restaurants en scholen blijven open, alleen sportevenementen en bijeenkomsten met meer dan vijftig personen zijn verboden. Nederland, vanouds een burgerrepubliek, is weliswaar op slot, maar ook hier wordt veel aan de bevolking zelf overgelaten. Dat voelt goed, eerlijk gezegd, en dat heeft ook te maken met de houding van de huidige minister-president: hij toont zijn zorgen en zijn ‘duivelse dilemma’s’, hij geeft vertrouwen en daardoor krijgt hij, ondanks de onvermijdelijke missers, veel vertrouwen terug.

In Frankrijk is, net als in België en Spanje, het tegendeel het geval: president Macron heeft, als een absolute monarch, het land compleet dichtgetimmerd. Niemand mag zonder vergunning zijn huis uit, de politie controleert alles en iedereen – ook op zaken die niets met het virus te maken hebben –, de straffen zijn zwaar, de greep van de overheid is totaal. Het land ligt

er verlaten bij, meer dan één op de drie werknemers is door de sluitingen getroffen, zevenhonderdduizend bedrijven hebben voor acht miljoen mensen arbeidstijdverkorting aangevraagd.

Ook Italië – eind april meer dan dertigduizend doden – ligt helemaal stil. Honderd- tot honderdvijftigduizend bedrijven dreigen de komende maanden failliet te gaan, de werkgelegenheid van twee tot drie miljoen Italianen. Voor Zuid-Italië kan het wel eens, zo wordt gevreesd, uitlopen op de grootste economische slachting sinds de Tweede Wereldoorlog. In de arme buurten van Napels gebruikt de camorra het uitdelen van voedselpakketten al als dekmantel om drugs te distribueren en de greep op de bevolking te versterken.

13

Op het Griekse eiland Samos is, volgens de laatste berichten, het vluchtelingenkamp veranderd in een menselijke mestvaalt waar meer dan zesduizend mannen, vrouwen en kinderen bivakkeren, broeiend en stinkend, dag en nacht. Nog steeds is er nergens stromend water, de ratten rennen vrij rond, het aantal artsen in het toch al uitgekleden ziekenhuis is, na alle eerdere bezuinigingen, zo ongeveer gehalveerd. De levensader van het eiland, het toerisme, is vrijwel stilgevallen.

In Engeland is nu zo weinig beschermende kledij dat het ziekenhuispersoneel hier en daar rondloopt in vuilniszakken, met snorkels voor hun mond en lasbrillen voor de ogen. Een Britse expert tegenover *The Sunday Times*: 'Als je de afgelopen twee jaar de oudere managers van de National Health Service meemaakte, dan

wist je dat een pandemie hun grootste angst was, hun ergste nachtmerrie, omdat ze er niet op waren voorbereid.’ In Duitsland pleegde een deelstaatminister, uit wanhoop over de coronacrisis, zelfmoord.

14 Ook in Nederland worden tienduizenden huishoudens en bedrijven in een afgrond geduwd. Eén op de drie ondernemers in het midden- en kleinbedrijf heeft te maken met een omzetzak van meer dan driekwart. De concertzalen, theaters en musea, stil en potdicht, zullen in drie maanden tijd een miljard aan omzet verliezen – een klap die het grootste deel van de toch al zwaargehavende culturele sector in dit zuinige land onmogelijk kan overleven. Een derde van de boekhandels, met name in de grote steden, dreigt om te vallen.

In de ziekenhuizen liggen ic-afdelingen propvol, uitgeputte artsen en verpleegkundigen zwoegen, gekleed als marsmannetjes, zwetend en wanhopig door: ‘Je ziet de angst in de ogen van de patiënten, en je weet dat je weinig of niets kunt doen.’ Om de schaarse hulpmiddelen wordt gevochten. De keuzes zijn hartverscheurend. In het Joodse verzorgingshuis Beth Shalom in Amsterdam zijn inmiddels van de honderdtwintig bewoners meer dan twintig overleden – sommigen hadden nog Auschwitz overleefd. Op de televisie vertelt een Brabantse huisarts dat hij vroeger ongeveer één sterfgeval per week had, nu twee tot drie per dag. De plaatselijke begrafenisondernemer: vroeger één aanmelding per dag, nu drie. Veel van die coronadoden blijven onder de radar, omdat er geen test is gedaan.